

Yapısal realizm ve ötesi

Kenneth Waltz'un "Uluslararası Siyaset Teorisi" ne eleştirel bir yaklaşım*

Giriş:

Hans Morgenthau tarafından 'siyasî realizm' olarak adlandırılan gelenek (1966); yüz-yıllar boyunca Avrupa ve 'Yeni Dünya'da, uluslararası ilişkiler üzerine yapılan çalışmaların başlıca dayanak noktasını oluşturmuştur. İtalyan Rönesans yazarlarını, güç dengesi teorisyenlerini ve onları takip eden 'Machtpolitic' ekolünün müntesiplerini, kapsayıcı bir 'realizm' şemsiyesi altında mütalaa etmek herhalde yanlış olmayacaktır. Uluslararası ilişkiler alanındaki pratik problemlere ve rekabete dayalı devletler-arası sisteme kolaylıkla uygulanabilir olma niteliği; realizmin, ortaçağ sonrası Kıta Avrupası'nda, devlet adamlarının ana stratejik düşünce ve eylem kalıbı haline gelmesine yol açtı. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, güce dayalı siyaset kuramına ve siyasî realizmin

temel önermelerine karşı alternatif yaklaşımlar geliştirme çabaları sıkça görülmesine rağmen; E. H. Carr'ın klasik eseri, *'Yirmi Yıllık Kriz: 1919-1939'*un yayımlanması, aslında siyasî realizmin II. Dünya Savaşı öncesinde liberal akımlara karşı kazandığı zaferi sembolize etmekte idi. Carr, bu gerçeği şu meşhur sözleri ile ifade eder: "Uluslararası sistemde gücün rolü fazla, moral değerlerinki ise nisbeten azdır." (Carr 1946:168).

Güce dayalı siyaset geleneği, pek de şaşırtıcı olmayacak bir biçimde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin hakim çevrelerinin başat anlayışı haline geldi. John Herz, George Kennan, Walter Lippmann ve Hans Morgenthau gibi düşünürler; ütöpik, kuralcı ve idealist olarak nitelendirdikleri liberal yazarlara karşı siyasî realizmin savunuculuğunu üstlendiler (Keohane 1986a:9).

Elinizdeki yazı, Kenneth Waltz ta-

* Bu çalışma, Kenneth N. Waltz'un *Theory of International Politics*, McGraw-Hill, New York 1979, adlı eserinin tanıtımıdır.

rafından kaleme alınan ve süreç içerisinde siyasî realizmin yeniden yorumlanması sonucu ‘Yapısal’, ya da ‘Neo-Realizm’in entellektüel bir akım olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynayan ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’ adlı eserin gerektiği şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bunun için, öncelikle siyasî realizmi sistematik bir hale getirerek Waltz’un teorisi için gerekli altyapıyı oluşturan Hans Morgenthau’nun teorik çerçevesine değinmek gerektiğine inanıyoruz. Hemen ardından, ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’nin kapsamlı bir özetini sunarak, Waltz’un klasik realist düşünceye katkısı ve getirdiği yenilikleri sergilemeye çalışacağız. Yazının amacına uygun olarak seçilen üç yazar; John Ruggie, Robert Keohane ve Robert Cox tarafından Waltz ve teorisine yöneltilen belli başlı eleştirilerden söz ettikten sonra, gerek Waltz’un teorisi gerekse yöneltilen eleştiriler hakkındaki şahsî değerlendirmelerimizi takdim ederek çalışmamızı sona erdireceğiz.

I-Morgenthau: ‘Yapısal Realizm’in Habercisi’

Teorik çerçevesini oluştururken, Hans J. Morgenthau’nun zihninde, biri pratik diğeri ise teorik olmak üzere iki amaç vardır. Pratik açıdan realizmin, bilginlere devlet adamlarının düşüncelerini anlama ve tahmin etme fırsatı tanıyan bir yorumlama aracı olarak kullanılabilmesine inanan Morgenthau (1948); teorik olarak, pozitivist anlamda bir ‘Uluslararası Siyaset Bilimi’ oluşturmanın ancak realizm sayesinde mümkün olabileceğini düşünüyordu. İşte bu

nokta, yani uluslararası siyaseti konu edinen evrensel bir teori ya da ‘bilim’ meydana getirme arzusu, kanımızca Morgenthau ile Waltz arasındaki en önemli bağlantıyı oluşturmaktadır. Bu yüzden, ne Waltz’un ‘Uluslararası İlişkiler Teorisi’ni ne de ona yöneltilen eleştirileri, Morgenthau’nun uluslararası ilişkilere yaklaşımı hakkında temel bir bilgiye sahip olmadan anlayabilmek mümkün değildir. Klasik realist geleneği takip eden Morgenthau, teorik çerçevesini üç temel kavram üzerine inşa eder; ‘güç’, ‘rasyonalite’ ve ‘güç dengesi’. Uluslararası siyaseti, daha fazla güç peşinde sürekli bir çatışma alanı şeklinde algılaması onu, “Devlet adamları, güce bağlı olarak tanımlanan çıkarlar temelinde düşünürler.” sonucuna götürür. İnsanoğlunun tabiatında bulunduğu inandığı ‘sınırsız güç ihtirası’ndan dolayı Morgenthau gücü, rekabete dayalı bir dünyada başka hedeflere ulaşmak için kullanılacak bir araç olarak değil; aksine başlı başına bir amaç olarak tanımlar (1946:194). ‘Rasyonalite’ ile ilgili olarak Morgenthau’nun yaptığı ise, neo-klasik ekonominin rasyonel-aktör varsayımını, uluslararası siyasete aktarmaktan ibarettir. Buna göre devletler, tutarlı ve öncelikleri belirlenmiş tercihleri olan ve uygulayabilecekleri tüm alternatif politikaların artı ve eksilerini önceden hesap edip çıkarlarına en uygun düşecek tercihleri yapabilen, akılcı aktörlerdir. Morgenthau’nun kullandığı üçüncü kavram ‘güç dengesi’dir ki, aynı anda hem rakip güçler arasındaki denge durumunu, hem de güç çatışmalarının görüldüğü koşulları ifade etmektedir. Fakat bu ikircikli kullanım,

uluslararası arenada güç dengesi sistemlerin oluşumunu kaçınılmaz bir gelişme olarak görmeyen Morgenthau'nun kuramını kendi içinde çelişkiye düşürmektedir.

Ortaya koyduğu teorik yapının, özellikle 'güç' ve 'güç dengesi' kavramları hakkında tutarlı tanımlamalar üretme noktasındaki zayıflığı, Morgenthau'nun kapsayıcı bir uluslararası siyaset kuramı geliştirme çabalarının önündeki en büyük engeli oluşturmuştur. Daha geniş kapsamlı ve iç tutarlılığı olan bir uluslararası siyaset teorisi geliştirebilmek için Morgenthau'yu takiben; Morton Kaplan (1957), Stanley Hoffmann (1959,1965) ve Richard Rosecrance (1963) çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların ortak özelliği, devletlerin siyaset ve stratejilerinin anlaşılabilirliği için insan tabiatının derinliklerinde yatan nitelikler yerine, uluslararası sistemin anarşik yapısının ana değişken olarak kullanılmasını prensipte kabul etmeleri idi. Fakat, tüm yönleri ile 'sistem-temelli' olduğunu iddia eden bir teorinin şekillendirilmesi, Kenneth Waltz'un aşağıdaki satırlarda tanıtmaya çalışacağımız iddialı eserinin ortaya konması ile ancak mümkün olacaktır.

II-"Uluslararası Siyaset Teorisi" Kapsayıcı Bir Özet Denemesi

Eserinin ilk bölümünü, savunduğu bilim felsefesinin aydınlatılmasına ayıran Waltz; bilimsel kanunlar, teoriler ve teorilerin test edilmesi noktasındaki görüşlerini ortaya koyar. Ona göre 'Kanunlar' farklı değişkenler arasında defalarca bulunan ilişkilerin ifadeleridir ve bilimsel

açıklama kabiliyeti de ancak somut gerçeklikten uzaklaşmak yolu ile elde edilebilir (sh.7). Waltz, teori inşasının yaratıcılık (creativity) gerektiren bir süreç olduğunu ısrarla vurgular. Deney ve gözleme dayalı nedensel çıkarımlardan, tamamı ile teorik ifadelere geçişi sağlayan en önemli adım olan basite indirgeme (*simplification*), ona göre şu dört şekilde yapılabilir: tecrit etme (*isolation*), soyutlama (*abstraction*), birleştirme (*aggregation*) ve fikir formuna getirme (*idealization*).

Waltz'a göre teoriler, herşeyden önce açıkça ve tüm hatları ile ortaya konulmalı, onlardan test edilebilecek bazı hipotezler çıkarılmalı, gerekli testlerin uygulanmasına engel olabilecek değişkenler kontrol edilmeli ve ciddi testlerden başarı ile geçemeyen teoriler, tamamen ya da kısmen yenilenmelidir. Teorilerin inşası ve test edilmesi hakkındaki görüşlerini ortaya koyduktan sonra Waltz, meydana getirilen teorilerin sınıflandırılmasına geçmeye hazırdır. Ona göre, bireysel ya da ulusal düzeydeki faktörlere dayanarak sosyal ve siyasal gelişmeleri açıklamaya çalışan teoriler 'indirgemeci'; uluslararası sistem üzerinde yoğunlaşan teoriler ise 'sistemik teoriler'dir (sh.18).

Waltz, bütünlükleri anlamlı parçalara ayırarak aralarındaki ilişkileri inceleme yaklaşımı olarak tarif ettiği 'analitik metodu', başlıca bilimsel yaklaşım tarzı olarak benimsemesine karşın; sistem düzeyindeki dinamiklerin egemen olduğu uluslararası siyaset alanını kavramak için yetersiz kaldığı görüşündedir (sh.39). Onun 'sistem' anlayışı iki ana bileşen içerir: sistemik düzeydeki 'yapı' (*structure*) ve bi-

rimler düzeyinde birbirleri ile etkileşim halindeki sistem-içi aktörler. İşte bu yüzden, ‘sistemik’ olduğunu iddia eden her teorinin, sözü geçen iki düzlem arasındaki ayrımı ortaya koyarak; sistemin yapısının, sistemin sınırları içinde hareket eden aktörleri nasıl sınırladığını ve yönlendirdiğini sergileyebilmek durumunda olduğunu vurgular (sh.40).

Sistemik teoriler geliştirme iddiasında bulunan Rosecrance, Hoffmann ve Kaplan’ın, kendi koyduğu standartlara uygun bir Uluslararası Siyaset Teorisi geliştirmeyi başaramadıklarını belirten Waltz, bu standartları şöyle sıralar: Farklı kavramsal alanlar tanımlayabilme, farklı düzeylerde soyutlamalar yapabilme, sebep-sonuç ilişkileri kurabilme, tekrarlanan davranışları belirleme ve bunları farklı uluslararası sistemler ile ilişkilendirebilecek muhtemel davranış kalıpları haline getirebilme (sh.50). Waltz, ‘yapı’yı; sistem içerisinde etkileşen birimler üzerinde sınırlayıcı ve zorlayıcı bir etki alanı oluşturarak belli tepkilerin benzer durumlarda verilmesine ve böylece tarihi olayların tekrarlanmasına yol açan bir güç olarak tanımlar. Ona göre, “Tarihsel açıdan, uluslararası sistem büyük ölçüde sabittir; zaman içinde belli davranış kalıpları oluşur ve olaylar, sonsuz bir biçimde, kendilerini tekrar ederler” (sh. 66).

Bir sonraki adım olarak Waltz; sistemik teorilerin, yapısal dinamiklerin sistem-içi aktörleri sınırlayıcı etkilerini göz önünde bulundurarak, siyasal gelişmelerin sonuçlarını -belli sınırlar dahilinde de olsa- tahmin edebilir hale geldiklerini iddia eder. ‘Yapı’, sistem düzeyindeki güçler tarafından

onaylanan kimi davranışları ödüllendiren, hoş karşılanmayan davranışları ise cezalandıran sınırlayıcı bir mekanizma işlevi görmektedir (sh.74). İşte bu yüzden, ‘yapı’ da, tıpkı sistemi oluşturan diğer aktörler gibi, bağımsız olarak incelenmelidir (sh.78). Waltz’un oluşturduğu teorik çerçeve içinde, bir sistemi meydana getiren unsurların birbirlerine nisbetle konumları üç ana faktör tarafından belirlenmektedir:

a)Düzenleyici Prensipler:

Hiyerarşik bir yapılanmaya dayanan ve aktörler arasında ast-üst ilişkilerinin hakim olduğu ulusal siyasî sistemlerin aksine, uluslararası siyasî sistem, anarşik ve adem-i merkeziyetçidir. Sistem çapında otorite ve idari güce sahip aktörlerin eksikliği, düzensizliğe ve merkezi organizasyon eksikliğine yol açar (sh.89). Sistem içindeki tüm aktörler, en azından teorik bazda, birbirleri ile eşitler ve ast-üst ilişkileri söz konusu değildir. Uluslararası Siyasî Sistemler, ulus-devletlerin anarşik bir ortamda hayatta kalma çabalarının tabii bir sonucu olarak ortaya çıkar; belli bir bütünlük kazandıktan sonra ise başarılı addedilen kimi pratikleri destekleyip ödüllendiren, diğerlerini ise dışlayarak cezalandıran seçici mekanizmalar olarak işlev görürler (sh.92).

b)Aktörlerin Karakterleri:

Formel olarak birbirlerinden farklılaşmış siyasî aktörler arasında değişik fonksiyonların paylaşımı, ulusal siyasî sistemlerde sıkça karşılaşılan bir uygulama olmasına karşın; uluslararası siyasetin başlıca aktörleri olan devletler, icra ettikleri fonksiyonlar

açısından farklılaşmış değillerdir. Bu yüzden, uluslararası arenadaki anarşik durum, devletleri birbirlerinden farksız birimler olarak tutar ve uluslararası siyasî sistemin yapılanmasının, aktörlerin farklı karakterleri tarafından etkilenmesine engel olur (sh.93).

c)Kabiliyetlerin Dağılımı:

Ulusal siyasî sistemlerin aksine, uluslararası sistemdeki aktörler, fonksiyonel olarak birbirlerinden farklılaşmış değillerdir. Bu sebeple, böyle bir sistemi oluşturan birimleri ayrıştırabilmenin yegâne kriteri, benzer görevleri yerine getirme noktasında sahip oldukları farklı kabiliyetleri, yani güçleridir. Sistem-içi aktörlerin güç potansiyelleri, aralarındaki nisbî kabiliyet dağılımına bakılarak tahmin edilebilir; ki bu dağılımda meydana gelmesi muhtemel herhangi bir değişiklik, uluslararası siyasî sistemde yapısal değişimlere yol açabilecek en önemli faktördür (sh.98).

Teorilerin test edilmesi, Waltz'un yakından takip ettiği ve Karl Popper tarafından şekillendirilen neo-pozitivist bilim felsefesine aykırı düşündüğü yegâne konudur. Bilimsel teorilerin test edilmesinde başlıca yanlışlamayı (*falsification*) savunan Popper'in aksine, Waltz; yanlışlama, doğrulama (*confirmation*), reel ve teorik olan öğelerin mukayesesi ile, benzer ve farklı yapıların hakim olduğu sistemlerdeki davranışların karşılaştırılmasını içeren geniş çaplı bir kriter önerir. Bu kriter ışığında, kendisinin ortaya koyduğu güç dengesi (balance of power) teorisi de - uluslararası sistemde, güç dengeleri devletlerin isteklerini aşan yapısal

özellikler sebebi ile kurulageldiğinden- bilimsel olarak ispatlanmış olmaktadır (sh.124).

Waltz, 'dengeleme' (*balancing*) ve 'takip etme' (*bandwagoning*) stratejilerini, güç dengesi sistemlerinin oluşumundaki yapısal etkilerin yansımaları olarak algılar. Belli bir konjonktürde en güçlü aktör ya da aktörleri destekleme esasına dayanan 'takip etme' stratejisi, ancak kaybedenler için de kimi kazanımların mümkün olabileceği durumlarda mantıklı bir seçimdir. Alternatif ittifaklar oluşturma yolu ile sistem içindeki hakim güçleri 'dengeleme' stratejisi ise, kazanan tarafın büyük ihtimalle kaybedenleri tamamen yok etmeyi planladığı koşullarda makul bir seçenek haline gelir (sh.126).

Devletler arasındaki yüksek dereceli bağımlılık ilişkileri, Waltz'a göre, taraflar arasındaki yakınlığı -ve ilişkilerin yeterince düzenlenemediği durumlarda, çatışma riskini- artırır. Karşılıklı bağımlılık (*interdependence*) ilişkilerini, ülkeler arasındaki hasasiyetin artması ve dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen gelişmelerin, ulusal sınırları aşarak çok uzak coğrafyalarda etkili olması şeklinde algılayan liberal yaklaşım tarzı, Waltz'un düşünceleri ile taban tabana zıttır. Aksine o, karşılıklı bağımlılığı, devletlerin birbirlerinden gelebilecek tehditlere açıklığı ve risklerin karşılıklı hale gelmesi şeklinde açıklar. Dünya üzerindeki tüm devletler, güç ve kabiliyetleri açısından eşit olmadıklarına göre; bazı büyük güçler bağımsız, diğer devletler ise onlara bağımlıdırlar. Uluslararası sistem içindeki karşılıklı bağımlılık düzeyi, büyük güçler (*great powers*) arasında

görülen bağımlılık ilişkilerinin sıklık ya da gevşeklik oranına bağlı olarak değişik ve büyük güçlerin sayısı azaldıkça da, azalma eğilimi gösterir. Bunun sonucu olarak, ülkeler arasındaki bağımlılık dengesi, çok düşük seviyelerde kurulmaktadır (sh.155).

Waltz, iki-kutuplu (*bipolar*) sistemlerin, tarihte örneği görülen en ideal uluslararası siyasi sistemleri temsil ettiklerini savunur ve çift-kutupluluğun, özellikle büyük güçlere sağladığı avantajlardan söz eder. Örneğin, bu sistemlerde devletler arasındaki bağımlılık büyük ölçüde azalmakta; büyük güçler, müttefiklerinden ziyade kendi potansiyellerine dayandıkları için, bağımsız olarak belirledikleri stratejileri izleyebilmektedirler. Muhtemel tehlikeler ve verilebilecek tepkiler, rakip tarafca kolayca hesaplanabilmekte ve yeryüzünün hiçbir coğrafi parçası iki süper-gücün rekabet alanı dışında kalmamaktadır (sh.171-172). Bu ve benzeri sebeplerden dolayı iki-kutupluluk, iki ana aktörün hakim olduğu ideal bir güç dengesi sistemidir. İki rakip ortak (*adversary partners*) arasındaki pazarlık süreci, çok aktörlü sistemlere nisbetle, muhakkak ki daha kolay ve daha az külfetli olacaktır.

Mancur Olson tarafından ilk defa seslendirilen 'Toplu Eylem' (*Collective Action*) probleminde değinen Waltz, dünya siyasetine az sayıdaki büyük güçler tarafından yön verilmesinin gerekliliğini ve meşruiyetini kanıtlama gayreti içine girer. Olson, sosyal bir grup sayıca küçüldükçe ve üyelerinin çıkarları da farklı şekillerde tanımlanmaya başladıkça; gruptaki büyük ya da kuvvetli üyelerin, kendi şahsî çıkarları ile grubun ortak

çıkarları arasında fark gözetmeyeceklerini iddia etmektedir (Olson 1965:36-45). Bu düşüncüyü bir adım daha ileri götüren Waltz, bir üyenin tüm sistemi içerecek kadar güçlenmesi durumunda; o üye ile sistemin çıkarlarının özdeşleşeceğini savunur. Ona göre, büyük güçlerin sayıları ne kadar az -ki ideal olan sadece iki büyük gücün varolmasıdır- ve bu büyük güçler ile diğer devletler arasındaki eşitsizliğin boyutları ne derece büyük olursa; büyük güçler, o ölçüde küresel sistemin yöneticileri (*managers*) olma temayülü gösterirler (sh. 199).

Başlıca küresel problemler olarak gördüğü yoksulluk, hızlı nüfus artışı, çevre kirliliği ve silahlanmaya karşı etkin bir mücadele yapılabilmesi için ülkelerarası işbirliğinin önemini vurgulayan Waltz; bu noktada, büyük güçlerin ayrıcalıklı konumunu vurgulamayı ihmal etmez: "Büyük güçler, küresel problemlerin çözümünde başı çekmezlerse, diğerlerinin takip etmeleri mümkün olmaz."

III-Waltz'un Teorisine Yöneltilen Başlıca Eleştiriler

'Uluslararası Siyaset Teorisi'ni ana hatları ile takdim ettikten sonra, bu eser üzerine yazılan başlıca eleştirilerden kısaca sözetmenin yerinde olacağına inanıyoruz. Bu bağlamda, Waltz'un teorik çerçevesini anlama ve yorumlama noktasında takınılan farklı tavırlar hakkında okuyucuya mukayese imkanı verebilmek amacı ile; John Gerard Ruggie, Robert O. Keohane ve Robert W. Cox'un eleştirilerini özetlemeye çalışacağız. Adı geçen yazarların sıralanmasında izlenen tercihin, Waltz'u eleştiri doza-

jındaki artışa tekabül ettiği, herhalde dikkatli gözlerden kaçmayacaktır.

Ruggie:

John Gerard Ruggie tarafından kaleme alınan “Dünya Siyasetinde Süreklilik ve Değişim: Neo-realist Bir Senteze Doğru” (1983) adlı makale; ‘*Uluslararası Siyaset Teorisi*’ üzerine, Waltz’un fikirlerinin büyük kısmını onaylayan bir yaklaşımla yazılmış bir eleştiridir. Ruggie, bu gerçeği, ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’ni -Waltz’un bir önceki eseri olan- ‘*Insan, Devlet ve Savaş*’ (1959)’dan bu yana uluslararası ilişkiler teorisine yapılan en büyük katkılardan biri olarak nitelendirerek açıkça ortaya koyar (Ruggie 1986:141).

Waltz’un, teorisi için belirlediği hedefler açısından başarılı olup olmadığını incelemeye çalışan Ruggie; uluslararası sistemi oluşturan aktörler arasındaki fonksiyonel farklılaşmayı gözardı etmesi dolayısıyla, Waltz’un modelinde değişimin bir boyutunun eksik olduğu görüşündedir. ‘Farklılaşma’ (*differentiation*) kavramının sosyolojik boyutunu sorgulayan Ruggie, bu kavramın, Waltz’un iddia ettiği gibi aktörler arasındaki farkları değil; sadece onların birbirlerinden ayrı ve bağımsız bütünlükler olduklarını ifade ettiğini savunmaktadır (1986:142). Ruggie’ye göre, ‘farklılaşma’ kavramı gerektiği şekilde tanımlandığı takdirde, Waltz’un modelindeki ikinci yapısal boyut işlevini yitirmeyecek; aksine, geçmişte yaşanan ve gelecekte de yaşanması muhtemel -modern uluslararası sistemden, post-modern uluslararası sisteme geçiş gibi- yapısal dönüşümleri şekillendirici bir rol oynayacaktır (1986:146).

Buna ek olarak, Ruggie, değişimin sadece bir boyutunun değil, temel ve belirleyici bir ögesinin de Waltz’un modelinde bulunmadığını iddia eder ki; kastedtiği, Durkheim’in ‘Dinamik Yoğunluk’ kavramıdır. Ona göre Waltz, sıkı sıkıya takip ettiği Durkheim’in teorik çerçevesinden, sadece bu konuda ciddi şekilde yüz çevirmektedir. Ruggie tarafından Waltz’a yöneltilen eleştirilerin odak noktası; ortaya konan teorinin, uluslararası sistemdeki yapısal değişimleri açıklamaktan uzak olmasıdır. Sistem-içi aktörler arasındaki etkileşimi ve aktörler düzeyindeki tüm faktörleri yok sayan Waltz; Ruggie’ye göre, sistemik dönüşümün ana kaynaklarını, kendi eliyle modelinin dışına itmektir. Bunun tabii bir sonucu olarak da, Waltz’un teorisi uluslararası sistemdeki dönüşümü değil, sadece belli davranış kalıplarının tekrarını açıklayabilen bir mantıkla örülmüş durumdadır (1986:152).

Keohane:

Robert O. Keohane, ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’ ve ‘Yapısal Realizm’ hakkındaki değerlendirmesini; neopozitivist bilim filozofu İmre Lakatos tarafından geliştirilen ‘Bilimsel Araştırma Programı’ kriterine dayandırır (1986b:160). Lakatos, teorilerin, bazı temel varsayımlar ortaya koyan ve muhtemel ilgi alanlarını belirleyen araştırma programlarından kaynaklandıklarını iddia etmektedir. Buna göre, ilerlemeye müsait araştırma programlarının; sürekli bir gelişme süreci içerisinde, destekleyici hipotezler üreterek gerçekliği kavrayış kabiliyetimizi arttırmaları beklenir (Lakatos 1970:116). Dayanak noktası olarak, yukarıdaki kriteri kullanan

Keohane'in Waltz hakkındaki eleştirisi, onun üç temel varsayımının belirsizliği üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Keohane, ilk olarak, Waltz'un teorisini dayandırdığı 'gücün geçişkenliği' varsayımını reddeder. Ona göre, daha tutarlı ve anlaşılır bir teori geliştirebilme arzusu, Waltz'u; homojen ve aynı anda pek çok amaç için kullanılabilir, tekdüze bir 'güç' kavramsallaştırması yapmaya zorlamıştır. Fakat, dünya siyasetinin kompleks gerçekleri göz önüne alındığında, değişik şartlar altında çok farklı kabiliyetlerin, devletler ve uluslararası örgütler için bir güç potansiyeli oluşturabilecekleri gayet açıktır (1986b:184). Buna alternatif olarak Keohane, 'güç' algılayışını problem alanlarına göre biçimlendiren ve böylece homojen 'güç' kavramını genişleterek yapısal realizmin uluslararası ilişkilerdeki tahmin kapasitesini arttıracığına inandığı, yeni bir model önerir.

Waltz'un, devletlerin çıkarlarının minimum seviyede hayatiyetlerini sürdürmek, maksimum seviyede ise evrensel hakimiyet kurmak olduğuna dair varsayımını (Waltz 1979:117); Keohane ağır şekilde eleştirir. Ona göre, devletlerin varlıklarını koruma isteklerinin, güç dengesi sistemlerinin düzenli olarak yeniden kurulmasına sebep olduğu doğrudur. Fakat, varsayımın evrensel hakimiyetten bahseden ikinci kısmı, Waltz'un teorisi için belirlediği amaçlar açısından tamamı ile gereksizdir. Keohane, son olarak, Waltz'un güç dengesi teorisinin ve klasik realist teorilerin, devletlerin güçlerini maksimum düzeyde arttırmaya çalıştıklarına dair varsayımını

sorgular. Varlıklarını koruma durumunda olan devletler, Keohane'e göre, kendilerine yönelik bir tehlike ortaya çıktığında güçlerini arttırmaya çalışırlar, fakat konumlarını güvenli gördüklerinde bu çabalarını azaltırlar (1986b:174).

'Uluslararası Siyaset Teorisi', Lakatos'un bilimsel araştırma programlarının değerlendirilmesi için ortaya koyduğu standartlara tam olarak uygun olmasa da; Keohane'in gözünde, tutarlılık ve açıklık gibi bilimsel erdemlere sahiptir. Bu yüzden Keohane, yapısal realizmin devlet stratejilerini anlama ve açıklama bağlamında iyi bir başlangıç noktası oluşturduğunu kabul eder. Fakat aynı zamanda, bu teorik çerçevenin, siyasi gerçekliği daha iyi yansıtabilmesi için daha da geliştirilmesi gerektiğini savunur ki; kendisinin ortaya koyduğu 'Karışık Karşılıklı-Bağımlılık' (*Complex Interdependence*) modeli, alternatif bir bilimsel araştırma programı olarak, bu amaca hizmet edecektir.

Cox:

'Uluslararası Siyaset Teorisi' hakkındaki en ciddi eleştiriler Robert W. Cox tarafından dile getirilmiştir. Cox, Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz'u; kurumları, teorileri ve olayları tarihsel bağlamları içinde inceleyen realizm akımını tarihsel boyuttan soyutlayarak bir tür 'problem-çözücü' (*problem-solving*) teoriye dönüştürmek ile suçlar (1986:211).

Cox'a göre, Waltz tarafından şekillendirilen yapısal realizm, özü itibarı ile, soğuk-savaş döneminin gerçeklerinden soyutlamalar yapılarak ortaya konan Amerikan-eksensiz bir dünya

modelini yansıtmaktadır. Bu modeli ayakta tutan üç sacayağı, sırası ile; ‘ilk günah’ ya da dinmek bilmeyen güç ihtirası ışığında tanımlanan ‘insan tabiatı’; ‘ulusal çıkar’ kavramını siyasî tercihlerin değişmez belirleyicisi olarak gören ‘devlet tabiatı’ ve birbirine zıt ulusal çıkar tanımlamalarına güç-dengeleri sayesinde akılcı sınırlamalar getiren ‘devletlerarası sistem tabiatı’dır (sh.212). Bizim açımızdan ise, Cox’un, Kenneth Waltz ve yapısal realizme yönelik olarak dile getirdiği en temel eleştiri; tarihin belli bir dönemine ve belli sosyal ilişki kalıplarına özel bir düşünce biçimini, evrensel bir gerçeklik olarak takdim etme gayreti üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Ruggie ve Keohane’e benzer şekilde, Cox da; Waltz tarafından ortaya konan teorinin, uluslararası siyasî sistemdeki yapısal değişimleri açıklamaktan uzak olduğunu belirtir. Ancak, bu noktada bir adım daha ileri giderek; ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’nin bu ana zaafını, Waltz’un düşünce sistemine egemen olan pozitivist sosyal bilim anlayışı ile ilişkilendirir. Ona göre bu anlayış, insan varlığının tüm tarihi dönemlerini -farklı yer ve zamanlara özel koşulları dikkate almaksızın- genel kabul gören sosyal kanunlar ve teoriler üretmek için gerekli olan bir çeşit ‘hammadde’ olarak algılamaktadır (sh. 244). Cox, yapısal realizm ve benzeri pozitivist yaklaşımların, yapısal dönüşüm alternatifleri tasarlamak yerine; varolan yapıların ve ilişki biçimlerinin kalıcılığını varsayarak, problem-çözücü amaçlara hizmet ettikleri noktasında ısrarcıdır.

Cox, son olarak, yapısal realizmin

içerdiği ideolojik önyargılardan söz ederek şöyle der: “Neorealizm, ister Waltz’un ortaya koyduğu yapısal formda, isterse ‘oyun teorisi’ (*game-theory*) temelli formda olsun; ideolojik olarak, uluslararası sistemin büyük güçler tarafından yönetilmesinin gerekliliğini ve meşruiyetini vurgulayan bir bilimsel yaklaşım olarak görünmektedir.” (sh.248). Bu ifadeler ise, aklımıza ister istemez, Cox’un belki de en sık alıntılanan ifadesini getiriyor: “Teori her zaman birilerine göre ve bir amaç içindir.” (1986:207).

Sonuç:

Ortaya koyduğu teorinin tüm zayıf ve tutarsız yönleri bir tarafa, Waltz’un tüm yer ve zamanlar için geçerli olacak evrensel bir ‘uluslararası siyaset kanunu’ ya da ‘teorisi’ geliştirme gayreti içine girmiş olması; hiç şüphe yok ki, eserindeki problemlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Alternatif olarak sunduğu ‘tarihselcilik’ (*historicism*) yaklaşımını benimsemekle birlikte; Robert W. Cox’un, Waltz ve pozitivist bilim felsefesine yönelttiği eleştirilere büyük ölçüde katılmaktayız. Ayrıca; Waltz’un, yapısal temellere dayalı yaklaşımını eserinin sonuna kadar koruyamadığı noktasında, da John Ruggie (1986:140) ile hemfikiriz. Çünkü ‘Uluslararası Siyaset Teorisi’, sonuç itibarı ile -kendileri de uluslararası sistem içinde aktörler olan- büyük güçleri, sistem bazındaki değişim hareketlerinin yegâne şekillendiricileri olarak algılamaktadır (Waltz 1979:162). Böylece Waltz, tüm teorisini karşı çıkmak için oluşturduğu ‘indirgemecilik’ tuzağına, kanaatimizce, bizzat kendisi de düşmüş olmaktadır.

Fakat, Waltz'un klasik realizmi yeniden yorumladığını ve uluslararası sistemi kavramayı kolaylaştıracak yeni metodlar geliştirmeden, sadece onu sistematize etmekle yetindiğini belirten Robert Keohane'i desteklemek kesinlikle mümkün değildir. Çünkü, bize göre Kenneth Waltz, "Uluslararası Siyaset Teorisi" gibi klasik bir eseri ortaya koymakla hem yapısal realizmin (*structural realism*) bilimsel bir araştırma programı olarak şekil-

lenmesine; hem de neoliberal-kurumsalcılığın (*neoliberal institutionalism*) buna karşı bir akım olarak gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Bu yüzden, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, neo-pozitivist bilim felsefesini yapısal bir yorumla güç siyaseti incelemelerine uygulayan Kenneth Waltz; yakın dönem uluslararası ekonomi politik çalışmalarına damgasını vuran neorealizm-neoliberalizm tartışmalarının temellerini atmıştır.

Kaynakça:

- Carr, E.H. (1946) *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, London, Macmillan.
- Cox, R.W. (1986) 'Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory', Keohane, R.O. *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press.
- Keohane, R.O. (1986a) 'Realism, Neorealism and the Study of World Politics', Keohane, R.O. *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press.
- Keohane, R.O. (1986b) 'Theory of International Politics: Structural Realism and Beyond', Keohane, R.O. *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press.
- Lakatos, I. (1970) 'Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes', Lakatos I. ve Musgrave A. *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Morgenthau, H.J. (1946) *Scientific Man Versus Power Politics*, Chicago, University of Chicago Press.
- Morgenthau, H.J. (1948) *Politics Among Nations*, New York, Knopf.
- Ruggie, J.G. (1986) 'Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neo-realist Synthesis', Keohane, R.O. *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press.
- Waltz, K.N. (1979) *Theory of International Politics*, New York, McGraw-Hill. Waltz, K.N. (1986) 'Reflections on Theory of International Politics: A Response to my Critics', Keohane, R.O. *Neorealism and its Critics*, New York, Columbia University Press.